

ทัศนศิลป์ไทย

สมัยใหม่-ร่วมสมัย

สุธี คุณาวิชยานนท์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

ห้องสมุดสาขาวิชาศิลปะ

201020934

คำนำ

หนังสือ *ทัศนศิลป์ไทย : สมัยใหม่-ร่วมสมัย* เล่มนี้ เดิมทีมีชื่อว่า *หนังสือชุดเรียนรู้อัตถวิจิตรศิลป์ไทย : ทัศนศิลป์* ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2554 โดยสำนักงานอุทยานการเรียนรู้ ต่อมาผู้เขียนได้นำเสนอต่อสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้เขียนได้ขัดเกลา ตรวจสอบ และแก้ไขข้อผิดพลาดจากการพิมพ์ในครั้งแรก

ผู้เขียนขอเล่าว่า หนังสือ *ทัศนศิลป์ไทย : สมัยใหม่-ร่วมสมัย* มีรากฐานมาจากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสสอนรายวิชา ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย ในระดับปริญญาตรี สาขาทัศนศิลป์ ที่คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ตั้งแต่ปลายพุทธทศวรรษ 2530 และต่อมาในรายวิชา ศิลปะสมัยใหม่และร่วมสมัยในประเทศไทย ในระดับปริญญาโท สาขาทัศนศิลป์ จวบจนถึงปัจจุบัน โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมพร รอดบุญ อาจารย์คนสำคัญของภาควิชาทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรมฯ เป็นผู้สนับสนุนและเสนอชื่อให้ผู้เขียนเป็นผู้สอน

ต่อมา ผู้เขียนได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนรายวิชา ศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทยให้กับนักศึกษาปริญญาตรี สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้เขียนจำได้ว่าในต้นพุทธทศวรรษ 2540 ระหว่างอาหารเที่ยงมือหนึ่งในละแวกท่าช้าง ผู้เขียนได้ร่วมโต๊ะกับศาสตราจารย์สันติ เล็กสุขุม แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี และอาจารย์มณฑิร บุญมา แห่งคณะจิตรกรรมฯ ศาสตราจารย์สันติได้เชิญให้อาจารย์มณฑิรเป็นผู้สอนรายวิชาดังกล่าว อาจารย์มณฑิรตอบปฏิเสธอย่างสุภาพ และกล่าวแนะนำให้ทาบทามผู้เขียนเป็นผู้สอนแทน จนในที่สุดผู้เขียนได้รับโอกาสนั้นจากภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ผู้เขียนสอนในรายวิชาดังกล่าวเป็นเวลา 10 ปีกว่า ก่อนที่จะยุติไปในราว พ.ศ. 2554 เนื่องจากติดภารกิจราชการอื่น ๆ

จากเอกสารประกอบการสอนที่ผู้เขียนจัดทำขึ้นเพื่อใช้สอนที่คณะจิตรกรรมฯ และคณะโบราณคดี ในเวลาต่อมา เอกสารประกอบการสอนนั้นได้พัฒนากลายเป็นหนังสือ *ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 9* ใน พ.ศ. 2541 ที่จัดทำโดยคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ที่มีคณะจิตรกรรมฯ เป็นคณะทำงาน ผู้เขียนมีส่วนร่วมในการกำหนดโครงสร้างของหนังสือ และมีส่วนสำคัญในการเขียนเรียบเรียงบทที่ 5-6 ผู้เขียนจำได้ว่า อาจารย์มณฑิร บุญมา อาจารย์

ในขณะจิตกรรมฯ ผู้เป็นศิลปินนักคิดผู้ยิ่งใหญ่เป็นหนึ่งในกรรมการจัดทำหนังสือ ได้เป็นผู้มีส่วนร่วม กับผู้เขียนในการออกความคิดกำหนดโครงสร้างของหนังสือเล่มนั้น ทั้งการแบ่งบท แบ่งหัวข้อ และ แบ่งยุคสมัย

ต่อมาในราว พ.ศ. 2545 ศาสตราจารย์วิโชค มุกตามณี ผู้อำนวยการหอศิลป์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร (ตำแหน่งบริหารในขณะนั้น) ได้ชักชวนให้ผู้เขียนเข้าร่วมโครงการจัดทำหนังสือชุด งานช่าง ศิลปกรรมไทยและศิลปะร่วมสมัย โดยผู้เขียนมีโอกาสดำเนินเขียนและจัดทำในส่วนของศิลปะสมัยใหม่ และร่วมสมัยของไทย จนในที่สุด พ.ศ. 2545 ผู้เขียนได้โอกาสเป็นเจ้าของงานเขียนที่ชื่อว่า จากสยามเกาสู่ไทยใหม่ : ว่าด้วยความพลิกผันของศิลปะจากประเพณีสู่สมัยใหม่และร่วมสมัย และในปีต่อมาผู้เขียนได้จัดพิมพ์ครั้งที่ 2 โดยสำนักพิมพ์บ้านหัวแหลม

ครั้นใน พ.ศ. 2553-2554 ผู้เขียนได้นำความรู้และประสบการณ์จากการสอนในรายวิชาและ คณะวิชาต่างๆ ประกอบกับความรู้ที่ได้จากการทำงานศิลปะของตนเอง หนังสือและบทความต่างๆ ที่เคยเขียนและตีพิมพ์มาคัดสรร ดีความใหม่ จัดลำดับ แบ่งบท จัดกลุ่มของรูปแบบและเนื้อหาทาง ศิลปะ และในแต่ละบทจะใช้วิธีการเล่าเรื่องตามลำดับเวลาของเหตุการณ์ซึ่งมีความแตกต่างไปจาก หนังสือที่เขียนก่อนหน้านั้น ในที่สุดผู้เขียนได้พัฒนาต่อยอดกลายเป็น หนังสือชุดเรียนรู้ศิลปะไทย : ทศนศิลป์ และต่อมานำมาพิมพ์ใหม่อีกครั้งในชื่อใหม่ว่า ทศนศิลป์ไทย : สมัยใหม่-ร่วมสมัย

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณบุคคลและสถาบันต่างๆ ที่ผู้เขียนกล่าวถึงข้างต้น และ ขอขอบคุณศิลปินผู้สร้างผลงานและอนุญาตให้ตีพิมพ์ภาพผลงาน ขอขอบคุณ พิพิธภัณฑน์ หอศิลป์ แกลเลอรี นักสะสม และสถาบันต่างๆ ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและภาพ จนหนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

สุธี คุณาวิชยานนท์

รองศาสตราจารย์ภาควิชาทฤษฎีศิลป์
คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
กรกฎาคม 2563

สารบัญ

คำนำ

1

จากสยามเก่าสู่สยามใหม่ : จุดเปลี่ยนประเพณี	1
จากสยามเก่า : แบบประเพณี	3
สู่สยามใหม่ : จุดเปลี่ยน	11
สัจนิยมสยาม : สู่ความเหมือน	13
เปิดประตูรับอารยธรรมตะวันตก : ท่ามกลางการล่าเมืองขึ้น	16
ศิลปะแบบตะวันตกในสยามใหม่ : ทำสยามให้ทันสมัย	20
ประเพณีไทยกับศิลปะสยามใหม่ : ในยุคที่การช่างกำลัง "ผิดเคืองเต็มที"	27
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับศิลปะสมัยใหม่ : ชาตินิยมกับรสนิยมใหม่	31

2

จากไทยใหม่กลับสู่ไทยประเพณีนิยม	35
จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่ : อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์	37
การฟื้นฟูพุทธจริยนิยม : อวสานคณะราษฎร	39
ความเป็นไทยผสมกับสมัยใหม่ : กลับสู่ความเป็นไทย	42
การรื้อฟื้นประเพณีนิยม : ความเป็นไทย	53

3

ไทยร่วมสมัย	61
กระแสพุทธศิลป์ร่วมสมัย : อัตลักษณ์ประจำชาติ	63
ไทยร่วมสมัย : กระแสท้องถิ่นนิยม	81
มณฑลเศียรบัว : ผู้บุกเบิกไทยร่วมสมัยและท้องถิ่นนิยม	83
ไทยร่วมสมัยแบบไทยหาอดีต	94
ไทยร่วมสมัยแบบชนชั้นกลางและตลาดล่าง	98

4

ศิลปะสังคมนิยม : จากความใหม่สู่ความเป็นไทย	103
สังคมนิยม : ความเหมือนคือความใหม่	105
สังคมนิยม : สร้างชาติ “ไทยใหม่”	113
สังคมนิยมสมัยใหม่ : เข้าหากอนกรรมดาสามัญ	132
สังคมนิยมท่ามกลางกระแสศิลปะนามธรรม เพื่อชีวิตและสื่อผสม	135
สังคมนิยมร่วมสมัย	141

5

ศิลปะลัทธิสมัยใหม่ : นามธรรมทวนกระแสประเพณี	147
เรียบง่ายคือทันสมัย	150
“ประทับใจ” และ “หลังประทับใจ”	152
กึ่งนามธรรมและนามธรรม : ความทันสมัย	157
นามธรรมบริสุทธิ์ : ยุคทอง	168
นามธรรมผสมผสาน : สู่ยุคร่วมสมัย	183
นามธรรมสำเนียงฟ็อบ	191

6

ศิลปะกับสังคมและการเมือง : เพื่อชีวิตและหลังเพื่อชีวิต	197
ด้านมืด : ความจริงอีกด้าน	199
ศิลปะเพื่อชีวิต	205
ศิลปะกับสังคมและการเมือง หลัง “ยุคตุลา” และหลัง “เพื่อชีวิต”	218

7

จากสมัยใหม่สู่ร่วมสมัย : ศิลปะลัทธิหลังสมัยใหม่	237
ศิลปะร่วมสมัย : สื่อผสม	239
สื่อผสมสร้างรูปทรง	242
สื่อผสมสร้างเรื่องราว	245
ศิลปะเน้นความคิด : ต่อต้านรูปทรงและความงาม	256
ศิลปะเน้นกิจกรรม “ร่วมด้วยช่วยทำ”	272

8

นิทรรศการ การประกวด และหอศิลป์	287
วัฒนธรรมการประกวด	289
กำเนิดการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ	291
ศิลปะคึกคัก แกลเลอรีบูม	296
กำเนิดหอศิลป์	299
ศิลปะในยุคฟองสบู่	302
ศิลปะยุคหลังฟองสบู่ หรือยุค IMF	305
พื้นที่ทางเลือก	307
บรรณานุกรม	313
ที่มาภาพ	320
ประวัติผู้เขียน	324
ล้อมกรอบ	
ศิลปะนั้นคืออะไรหนอ ?	5
ศิลปะในความหมายเฉพาะ	10
ทัศนศิลป์	14
เรดี้-เมด และฟาวนด์ อ็อบเจกต์ (ready-made, found object วัสดุสำเร็จรูปและวัสดุเก็บตก)	101
เปลี่ยนที่ ความหมายเปลี่ยน	102
จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ มหาวิทยาลัยศิลปากร	121
หัวก้าวหน้า	149
ศิลปะสมัยใหม่	151
ระหว่างทันสมัยกับป่าเถื่อน	190
พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นศิลปินสมัยใหม่	195
เพื่อศิลปะ VS เพื่อชีวิต	218
จาก “สมัยใหม่” สู่ “ร่วมสมัย”	256
พุทธทศวรรษ 2520 : จุดเปลี่ยน	257
ลัทธิหลังสมัยใหม่	284
จักรวรรดิศิลปิน	312

จากสยามเก่า : แบบประเพณี

วัดและวัง

งานช่างและศิลปะที่สร้างขึ้นในดินแดนที่เป็นประเทศไทยทุกวันนี้ จะเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางศาสนาเป็นหลัก ระบบกษัตริย์และระบบการปกครองเชื่อมโยงกันต่าง ๆ เป็นเครือข่ายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้ก่อให้เกิดศิลปะในศาสนา ศาสนากระแสหลักที่นับถือกันมากในสยามหรือไทยคือ พุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ศิลปะไทยแบบทางการจึงเกี่ยวข้องกับงานช่างในพุทธศาสนาและประวัติของราชอาณาจักรแบบ “จักรๆ วงศ์ๆ”

เมื่อเอ่ยถึงงานศิลปะระดับชาติของสยามในยุครัตนโกสินทร์ หนังสือประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะฉบับราชการทั้งหลาย มักจะหมายถึงศิลปะในราชสำนักและวัดที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับศูนย์กลางอำนาจอย่างกรุงเทพฯ ทั้งสิ้น ศิลปะของอาณาจักรท้องถิ่นที่อยู่ตามชายขอบของอำนาจรัฐสยาม หรือบรรดางานช่างชาวบ้านจะไม่ค่อยได้รับการบรรจุให้อยู่ในทำเนียบศิลปะแห่งชาติไทยเท่าไรนัก

งานจิตรกรรมแบบพุทธศิลป์ โดยมากจะอยู่บนฝาผนังอุโบสถหรือในสมุดข่อย เรื่องที่นิยมเขียนคือ พุทธประวัติ พุทธชาดก ตำนานไตรภูมิ และเรื่องรามเกียรติ์ ทางด้านประติมากรรม สิ่งที่น่าสนใจที่สุดคือ พระพุทธรูป หรือรูปปั้นและรูปหล่อที่เป็นรูปสัตว์ในตำนานโบราณ เช่น สัตว์ในป่าหิมพานต์หรือลวดลายประดับสถาปัตยกรรมและตกแต่งภายในวัดและวัง รูปคนเหมือนหรือพระบรมรูปเหมือนของพระมหากษัตริย์ยังไม่ได้รับการยอมรับ เพราะถือว่าเป็นลางไม่ดี จะทำให้คนเป็นแบบอายุสั้น จนกระทั่งสยามเริ่มเข้าสู่ยุคปฏิรูปสู่ความสมัยใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4 ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2394-2411) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5 ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2411-2453) รูปเหมือนจริงเริ่มได้รับการยอมรับมากขึ้นเรื่อยๆ

2

ไม่ปรากฏนามศิลปิน
ภาพชาวบ้าน, ปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 4
พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม,
กรุงเทพฯ

3

พระพุทธรูปหิ้งค้ำจำลอง
หอประติมากรรมต้นแบบ กรมศิลปากร

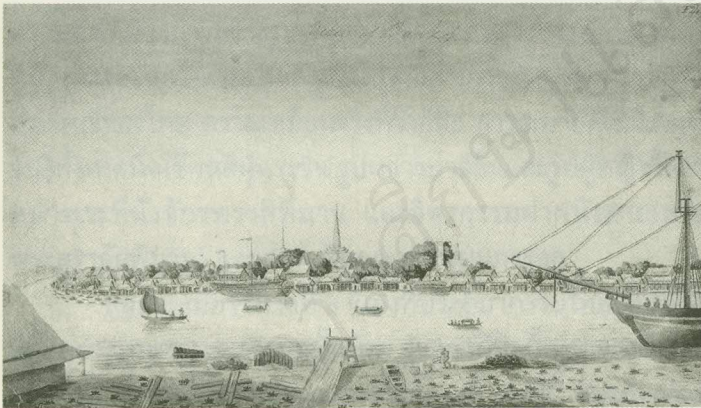
สู่สยามใหม่ : จุดเปลี่ยน

กลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25

สยามผสมจีน : ศิลปะยุคเจ้าสัว

พุทธศตวรรษ 2360-2390

ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ สมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 นอกจากทรงสนับสนุนและอุปถัมภ์งานช่างต่างๆ แล้ว พระองค์ยังทรงงานช่างอีกด้วย เช่น งานแกะสลักไม้ ฝัพระหัตถ์บนบานประตูวัดสุทัศนเทพวราราม นอกจากการติดต่อกับจีนในปลายรัชสมัยแล้ว ในยุคนี้ สยามเริ่มติดต่อกับชาติยุโรปอีกครั้ง โดยเริ่มจากประเทศโปรตุเกสและต่อมาประเทศอังกฤษซึ่งได้ส่ง จอห์น ครอเฟิร์ด (John Crawfurd) มาเจรจาการค้าแต่ไม่สำเร็จ (แกมสุข นุ่มนนท์, 2528 : 1) อิทธิพลของศิลปะตะวันตกได้เริ่มปรากฏขึ้น โดยเริ่มจากของที่รัฐบาลโปรตุเกสนำมาถวายในหลวง ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเครื่องประดับตกแต่งอาคาร เช่น กระจกบานใหญ่ ระย้าแก้ว และพระบรมสาทิสลักษณ์กษัตริย์โปรตุเกส ฯลฯ

11

ดร.จอร์จ ฟินเลย์สัน

(George Finlayson)

ภาพพระบรมมหาราชวังในราว

สมัยรัชกาลที่ 2

มองจากฝั่งธนบุรี (ดร.ฟินเลย์สัน

เป็นนักธรรมชาติวิทยาที่เข้ามา

สำรวจสยามและเวียดนามใน

พ.ศ. 2364 และ 2365)

การค้ากับต่างประเทศเริ่มปรากฏชัดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ 2 โดยมีพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงเป็นบุคคลสำคัญในการทำธุรกิจ (การค้ากับต่างประเทศถูกผูกขาดโดยกษัตริย์และขุนนาง) ประเทศจีนคือตลาดใหญ่ของสยามในขณะนั้น สินค้าส่งออกคือผลผลิตทางการเกษตรและของป่า ของนำเข้าจากจีนจะมีผลิตภัณฑ์จำพวกอุปโภคบริโภค ในระหว่างสมัยรัชกาล 1-3 กรุงเทพฯ เป็นเมืองท่าที่คึกคักแห่งหนึ่งในเอเชีย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544 : 13)

เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2367-2394) ศิลปวัตถุต่างๆ ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 ก็เริ่มทรุดโทรม ในหลวงรัชกาลที่ 3 จึงทรงดำริให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ อีกทั้งโปรดให้สร้างศาสนสถานใหม่ขึ้นอีกมากมาย ทำให้กรุงเทพฯ ขยายตัวออกไปมากกว่าเดิม

สามารถยืมและติดตามหนังสือใหม่ได้ที่ ระบบห้องสมุดอัตโนมัติ Walai Autolib

<http://lib.rmutp.ac.th/catalog/BibItem.aspx?BibID=b00105446>

ทัศนศิลป์ไทย : สมัยใหม่-ร่วมสมัย / สุธี คุณาวิชยานนท์.

Author	สุธี คุณาวิชยานนท์
Published	กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563
Edition	พิมพ์ครั้งที่ 1
Detail	323 หน้า : ภาพประกอบ ; 26 ซม
Subject	ทัศนศิลป์(+) ศิลปะไทย(+)
ISBN	9789740339649
ประเภทแหล่งที่มา	 Book

" สำหรับเพื่อการศึกษาระดับปริญญาตรีและอ้างอิงเท่านั้น "